

Diákköri dolgozat

„A mi néphatalmunk”

**A titói rendszer kiépülése és propagandatevékenysége
Szabadkán (1945. február-november)**

Készítette: Tito1945

Lezárva: 2015.01.04.

2014.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. A korai titóizmus időszaka Jugoszláviában és a Vajdaságban.....	5
3. A népfelszabadító bizottsági rendszer létrejötte és kifejtett propagandája a választások előtt Szabadkán	10
3.1 A titói rendszer kiépülése Szabadkán.....	10
3.2 „A tavaszi vetés frontja” – Munkaakciók és tömegrendezvények Szabadkán a választásokat megelőző időszakban	15
4. A választási kampányok időszaka Szabadkán.....	19
4.1 Az 1945. júliusi népbizottsági választások előkészítése, eredményei és a JKP értékelése a lezajlott választásokról	19
4.2 Az 1945. novemberi alkotmányozó nemzetgyűlési választások szabadkai vonatkozásai.....	22
5. Összegzés	27
6. Felhasznált irodalom	28

1. Bevezetés

Dolgozatomban a titói rendszer kiépülését mutatom be Szabadkán. Ezt, az 1944 őszétől 1946. január 31-éig terjedő időszakot, Jugoszláviában korai titóizmusnak nevezzük. Kutatásaim során, arra a megállapításra jutottam, hogy ez az időkeret Szabadka viszonylatában rövidebb. A titói rendszer testületei Szabadkán, 1944 nyarán kezdtek kialakulni, és a felszabadulás után, a hatalmat is elkezdték gyakorolni, azonban a katonai közigazgatás bevezetésével ez a folyamat megszakadt. A testületek csak, a katonai közigazgatás megszüntetésével, nyerték vissza hatáskörüket. Ezzel párhuzamosan a népfelszabadító bizottságok rendszerének kiépítése is ekkor fejeződött be. Így dolgozatom időkeretének kezdeti időpontjának 1945 februárját, a katonai közigazgatás megszüntetését tettem meg, végpontként pedig 1945 novemberét határozom meg. Ekkor rendezték meg az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat, melyen Szabadka lakossága is megválasztotta a saját képviselőit az ország parlamentjébe. A választási győzelem után, megtartották a korszak utolsó nagygyűlését, melyen a köztársaság kikiáltását ünnepelték. A rendszer kiépítésnek további folyamatában a helyi testületek már nem volt feladatuk, mert az áttevődött országos szintre a parlamentbe. A terjedelmi korlátok miatt, nem vállalkozhattam arra, hogy e rövid, de eseménydús időszak minden egyes eseményére részletesen kitérjek. A hangsúlyt a propagandára fektetem. Ennek megfelelően, a dolgozatomban első részében a népfelszabadító bizottságok rendszerének létrejöttét és a katonai közigazgatás megszűnését mutatom be, majd vizsgálom erőfeszítéseit a lakosság mozgósítására a választások előtt, végül a választási kampányban kifejtett tevékenységüket elemzem.

Témámat primer források alapján mutatom be. Az ezzel kapcsolatos levéltári kutatást a Szabadkai Történelmi Levéltárban végeztem, ahol négy fondot néztem át. Ezek közül, a 68-as számú fondban találtam, a korszakra vonatkozó legtöbb releváns dokumentumot. Ezek a szabadkai városi népbizottság iratait tartalmazzák. Megtalálható benne a városi népbizottság üléseire vonatkozó jegyzőkönyvek, valamint tíz doboznyi utasítás és parancs, melyet a bizottság kapott a körzeti népbizottságtól, vagy a városi bizottság küldött a hatásköre alá tartozó népbizottságoknak. A másik fond, a 70-es számú a körzeti népbizottság iratait tartalmazza. Ezek között, a szabadkai járásra vonatkozó iratok mellett, találunk iratokat a topolyai, és zentai járásra is. A dokumentumok zöme utasítás, amelyeket a vajdasági népfelszabadító bizottság küldött a körzet részére. Átnéztem még a kommunista párt és a

Népfront körzeti bizottságainak iratait is (221- és 222-es fond). Itt főleg olyan utasításokat találtam, amelyeket a helyi szervezeteknek állított az agitációs és propagandaosztály. Külön kiemelném a Kommunista Párt iratai közt talált jelentéseket, amely a júliusi népbizottsági választásokat értékelték valamint azt a táblázatot, amelyet a Népfront készített a novemberi alkotmányozó nemzetgyűlési választások eredményeiről.

A levéltári iratok mellett, a korabeli sajtót is beépítettem a dolgozatomba. Nagy segítségemre volt a *Szabad Vajdaság* című napilap. Ez a lap vajdasági Népfront (Vajdasági Egységes Népfelszabadító Front) szócsöve volt, és nem titkolt célja volt a pártszervezet híreit, üzeneteit közvetíteni a jugoszláviai magyar ajkú lakosság felé. A lap tudósításai között sok szabadkai vonatkozás található. Ezek alapján a városban megtartott tömegrendezvényekről, vetési munkálatokról és a választási kampányról kaptam átfogó képet. A *Szabad Vajdaság* szeptember 27-étől *Magyar Szó* címen jelent meg. Átnéztem még a *Službeni List* korszakra vonatkozó számait is. Ez a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia hivatalos lapja volt, amelyben az elfogadott törvényeket tették közre. Ez főleg a választójog és a szavazás módját illetően segített tájékozódni.

A dolgozat megírásakor törekedtem arra is, hogy minél teljesebb szakirodalmat is összegyűjtsek. A titói rendszer kiépülésének szabadkai vonatkozásairól kevés munka foglalkozik, ezek legtöbbje is az impériumváltás és a katonai közigazgatás időszakát dolgozza fel. Időben az első munka, amely a titói hatalomátvételt és a városi népfelszabadító bizottság létrejöttét vizsgálja, az Ante Vojnić-Purčar: *Oslobođenje Subotice* című munkája. Ezt a művet 1945-ben, még a rendszer kiépülésének időszakában adták ki, így megírása azt a célt is szolgálta, hogy a hatalomátvételt a lehető legpozitívabban mutassa be az olvasók számára. Petkovics Kálmán: *Áprilistól novemberig* című 1973-ban megjelent könyve, az 1941-es kommunista ellenállást mutatja be. 1990-től, vagyis a kommunista rendszer bukásától, jelentek meg azok a munkák, melyek a katonai közigazgatás rémtetteit mutatták be. Ezek között van Matuska Márton (*Megtorlás napjai*), Cseres Tibor (*Vérbosszú Bácskában*) és Mészáros Sándor (*Holtta nyilvánítva*) monográfiái, melyekben egy-egy fejezetet találunk Szabadkáról és környékéről. A legfrissebb munka az 2014-ben megjelent *Memento 70* című kiadvány, amely a partizán megtorlások 70. évfordulójára jelent meg. Még 2000-ben kiadásra került Szabadka község II. világháborús áldozatainak névsora is. Kiemelném még Molnár Tibor Zentára vonatkozó munkáját (*A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945*), amely levéltári források alapján mutatja be a katonai közigazgatás időszakát. Fontos még A. Sajti Enikő, Juhász József és Molnár Tibor közös munkája, amely a titói rendszer

kiépülését mutatja be a Tisza mentén (*A Titoi rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945-1955)*). Bár e két utóbbi könyv nem Szabadkáról szól, mégis fontosak, mert közigazgatásilag a Tisza mente a szabadkai körzet hatáskörébe tartozott. Molnár Tibor pedig közöl Szabadkára vonatkozó dokumentumokat is.

A helytörténeti munkák mellett fontosnak tartom kiemelni Mészáros Zoltán: *A korai titóizmus propagandája* című doktori disszertációját, mely a rendszer kiépülésének időszakát vizsgálja és korszakolja. A rendszer névadójának életét magyar nyelven legjobban A. Sajti Enikő: *Tito* életrajza foglalja össze. Jugoszlávia történetével kapcsolatban Juhász József munkája valamint Branko Petranović és Momčilo Zečević: *Jugoslavija 1918-1988* című vaskos dokumentumgyűjteménye voltak segítségemre. Vajdaság történetét Dimitrije Boarov írta meg és több fejezetben is foglalkozik a kommunista hatalom kiépülésének vajdasági vonatkozásaival. A magyar kisebbség helyzetével kapcsolatban A. Sajti Enikő: *Impériumváltás, Revízió, kisebbség*, valamint Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944-1954* című munkáit lapoztam legtöbbször.

2. A korai titóizmus időszaka Jugoszláviában és a Vajdaságban

Az ún. titói rendszer¹ a második világháborús partizánmozgalomból nőtte ki magát. Kezdetre egybeesik a háborús győzelem kivívásával.² Jugoszlávia megszállása után, a kommunisták 1941. július 4-én indították meg a felkelést, miután a hitleri Németország megtámadta a Szovjetuniót. Egyszerre viseltek harcot a megszállók ellen és folytattak véres polgárháború is, melynek egyaránt mozgatórugója volt a politikai ellentét (pl. kommunista-királypárti) és az etnikai indíttatású konfliktusok is (pl. horvát-szerb, szerb-muzulmán).³ A partizánháború eseményeinek ismertetése nem célja a dolgozatomnak, de fontosnak tartom megemlíteni, hogy ekkor kezdtek kiépülni a későbbi, a háború végén Szabadkán is működő intézmények elsősorban a népfelszabadító bizottságok hálózata. Mint ismeretes, a bizottságok egyszerre voltak a helyi közigazgatás szervei, a Népfront testületei, a megszállt területeken pedig az

¹ A titói rendszer, vagyis a titóizmus legegyszerűbben úgy határozható meg, mint az a rendszer, amelyet Josip Broz Tito neve fémjelez. A rendszer ugyanis folyamatos ideológiai átalakuláson ment át. Többször változott a federalizmushoz és a centralizmushoz való viszonya valamint a külpolitikai kapcsolatai is sokszor átalakultak. A rendszer egyetlen biztos pontja az volt, hogy minden változást a kül- és bel és gazdaságpolitikában, valamint a párt és az állam viszonyában csak Tito kezdeményezésével vagy tudtával lehetett végrehajtani. Dr. Mészáros Zoltán: *A titóizmus korszakolásának kísérlete. Bácsország* 2010/2. 2. o.

² *Uo.* 2-3. o.

³ Tony Judt: *A háború után I. Európa története 1945 óta.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 59-60.

ellenállás sejtjei is. A bizottságok, ahogy a partizánosztagek, a Tito vezette Legfelsőbb Parancsnokságnak voltak alárendelve. 1942. november 26-án a boszniai Bihaćon Ivan Ribar elnökletével megalapították az AVNOJ-t (Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, magyarul Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa), amely a partizánmozgalom parlamentjeként funkcionált és a Népfront legfelsőbb szerve is volt egyben. Az AVNOJ II. ülészsaka (1943. november 29-30-án a boszniai Jajcében) és az ott elfogadott ún. „államalapító” határozatok különösen jelentősek, mert ezek fektették le a majdani titói Jugoszlávia alapjait.⁴ Létrehozták a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottságot, amely a végrehajtó hatalmat képviselte. Megfosztották jogaiktól az emigráns kormányt és megtiltották II. Péter királynak az országba való visszatérését. Határozatot hoztak Jugoszlávia föderatív alapokon való felépítéséről, melyben nem ismerték el az ország feldarabolását valamint rögzítették, hogy „*A nemzeti kisebbségeknek Jugoszláviában szavatolják minden nemzeti jogukat*”. Ezen kívül Tito megkapta a marsall címet.⁵ 1944 tavaszán a népfelszabadító bizottságok állami és mozgalmi funkcióit szétválasztották és a Népfront ezen túl önálló tömegszervezetként működött. A népfelszabadító bizottságok rendfenntartó egységeit a népi milícia megszervezésével vonták központi ellenőrzés alá. 1944 májusában Aleksandar Ranković a rendszer külső és belső ellenségének elhárítására politikai rendőrséget hozott létre OZNA (Odjeljenje za zaštitu naroda - Népvédelmi Osztály) néven.⁶

Az AVNOJ II. ülészsakán lefektetett elvek gyakorlati megvalósítására 1944 őszén kerülhetett sor. Ugyanis ekkor úzték ki a megszálló csapatokat Szerbiából, és 1944. október 20-án maga a főváros, Belgrád is felszabadult. Igaz, a háború még tartott, de már ekkor elkezdődhetett a rendszer sztálinista alapokon való kiépítése. A rendszer kiépítésének időszakát, amely 1946. január 31-ig tartott, korai titóizmusnak nevezi a szakirodalom.⁷ Ebben az időszakban minden belpolitikai feltétel adott volt Tito számára az egyeduralkodó megszerzéséhez, de ebben a nagyhatalmak korlátozták. Churchill és Sztálin nyomására 1944. november 1.-én Tito Ivan Šubašićal, az emigráns kormány miniszterelnökével megegyezett egy ideiglenes kormány felállításában az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokig. A jaltai

⁴ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. A délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999. 94-100. o.

⁵ *Az AVNOJ második ülése: dokumentumok*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1974. 65-75. o.

⁶ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. 113. old. - Az OZNA-ból hozták létre 1946-ban az Udva vagy UDB (rövidítés Služba državne bezbednosti magyarul Államvédelmi Igazgatóság) néven elhíresült államvédelmi feladatokat is ellátó politikai rendőrséget. *Uo.*

⁷ Mészáros Zoltán: *A korai titóizmus propagandája*. 27. o. – A titóizmus korszakát a következő szakaszokra lehet osztani: 1. A háború szakasza 2. A korai titóizmus (1944-1946) 2. A sztálinista szakasz (1946-1950) 3. A kommunizmus újragondolása (1950-1955) 3. Az érett titóizmus (1955-1980) 4. Kései titóizmus (1980-1989). Dr. Mészáros Zoltán: *A titóizmus korszakolásának kísérlete*. 2-8. o.

nyilatkozat VII. pontja kimondta: „*Jugoszlávia Nemzeti Felszabadításának Antifasiszta Tanácsát (AVNOJ) kiszélesítik az utolsó jugoszláv parlament (szkupstina) azon tagjaival, akik nem kompromittálták magukat az ellenséggel való együttműködés által, és ekként olyan testületet alakíthatnak meg, amely ideiglenes parlamentnek lesz nevezhető*”.⁸ 1945. március 7-én megalakult a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia első kormánya Titóval, mint miniszterelnökkel.⁹ A látszat szerint ez egy koalíciós kormány volt. Valójában ez csak a külpolitikai érdek miatt fenntartott látszat volt. A nem kommunista miniszterek munkáját ellehetetlenítették. A Jugoszláv Kommunista Párt (a továbbiakban: JKP) politikai hatalmát kihasználva tanfolyamokat szerveztek a lakosság ideológiai átnevelésére és az új hatalmi elit kinevelésére. A háborús megtorlás is a hatalom megszerzésének eszközévé vált, ugyanis árulónak, kollaboránsnak lett nyilvánítva az is, aki rendszer ellenfelének számított.¹⁰ A politikai hatalom megszerzésével párhuzamosan a szocialista gazdasági rendszer kiépítése is nagy ütemben folyt. Legfőbb cél a szovjet típusú államszocializmus kiépítése volt. Az AVNOJ rendeletei alapján az elkobzások és zárolások már a háború éveitől elkezdődtek. Ezt az ideiglenes kormány nagy erővel folytatatta. 1946 végére a magántulajdont szinte teljesen felszámolták. Csak a mezőgazdaság, kiskereskedelem és a kisipar területén maradt meg.¹¹

A titói rendszer kiépülése a Vajdaságban több sajátosságot hordoz magán, itt ugyanis katonai közigazgatás bevezetésével mutatkozott be az új hatalom és sokáig Vajdaság státusza is nyitott kérdés volt. Miután az ellenséges csapatokat a partizánok a szovjet Vörös Hadsereg egységeinek segítségével 1944. október elején kiszorították a térségből, október 17-én Tito elrendelte a katonai közigazgatás bevezetését a Bácska, Bánát és Baranya területére, Ivan Rukovina vezérőrnagy vezetésével. A katonai közigazgatás bevezetésével kívánták a terület hovatartozásának vitathatatlanságát hangsúlyozni, és így akarták kézben tartani a hatalmi ágak mindegyikét. A néphatalmi szervek így szigorú katonai felügyelet mellett jöttek létre a

⁸ *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949) I.* Szerk.: Mezei Géza. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001. 32-33. o. – Nyilatkozat a felszabadított Európáról és a jaltai jegyzőkönyv. - Az 1945. február 4-11 között lezajlott jaltai értekezleten elfogadott nyilatkozat. Ezen az értekezleten részt vett Winston S. Churchill, Nagy-Britannia miniszterelnöke, Franklin D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke és J. V. Sztálin a Szovjetunió vezetője. A három nagyhatalom vezetője az értekezleten megpróbálta összehangolni politikájukat, hogy egy működőképes békerendet hozhassanak létre a háború után. Döntöttek többek között a náci Németország övezetekre való felosztásáról, az Egyesült Nemzetek szervezetének létrehozásáról. Kelet-Közép-Európában a két nyugati nagyhatalom elismerte a Szovjetunió vezető szerepét. *Uo.* 10-11, 28-33. o.

⁹ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia.* 114-115. o.

¹⁰ A. Sajti Enikő: *Tito.* 270-272. o. In.: Polonyi Péter- A. Sajti Enikő: *Mao-Tito.* Pannonica Kiadó, 2000.

¹¹ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia.* 119. o.

kisebbségek részvétele nélkül.¹² A katonai közigazgatás bevezetése lehetőséget adott a nem szláv lakossággal szembeni bosszúra és a politikai ellenfelekkel való leszámolásra is. 1944. november 18-ától kezdődően 140 ezer németet zártak gyűjtőtáborokba, majd november 21-én vagyonukat is elkobozták.¹³ A németek sorsa egész Európában hasonló volt, mert nyilvánosan kollektív felelőssé tették őket a háborús pusztítások miatt. November 20-án elkezdődött a magyarok internálása is, de már az impériumváltás alatt tömeges kivégzésekre került sor. Ennek mértékét ma még nem tudjuk, a becslések 5 ezer és 40 ezer fő között mozognak.¹⁴ A katonai közigazgatást Tito 1945. január 27-én szüntette meg és a katonaság február 15-én átadta a hatalmat a népbizottságoknak. A lépés hátterében az húzódik meg, hogy katonai közigazgatás leszámolt a német kérdéssel, és mert további megléte akadályozta volna az új hatalmi struktúra kiépülését, felszámolták.¹⁵ A Vajdaság politikai státusával kapcsolatos kérdések 1944 végén kerültek napirendre, a helyzet rendezésére azonban a katonai közigazgatás megszüntetésével került sor. A Vajdasági Népképviselők Gyűlése 1945. július 30-31-ei újvidéki gyűlésén kérte hivatalosan a Szerbiához való csatlakozást. E kérelem alapján az AVNOJ III. ülészsaka határozatot, majd szeptember 1.-én a Szerb Nemzetgyűlés Elnöksége törvényt hozott Vajdaság Autonóm Tartomány megalakításáról és berendezkedéséről.¹⁶

Az AVNOJ III. ülészsaka, amely 1945. augusztus 7-én vette kezdetét, előkészítette az alkotmányozói nemzetgyűlési választásokat. A választói névjegyzékekről szóló törvény értelmében a választójogot megkapta minden 18. életévét betöltött férfi és nő. A Jugoszláv Hadsereg katonái és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg volt harcosai életkorukra való tekintet nélkül részt vehettek a választáson.¹⁷ Az AVNOJ augusztus 26-án berekesztette

¹² A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. Magyarok a Délvidéken 1918-1947. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 319-322. o. – Jugoszláviában Vajdaságon kívül csak Koszovóban vezettek be katonai közigazgatást. A jugoszláv partizánhadsereg 1944 októberé és novembere folyamán vonta ellenőrzése alá a térséget. Erre válaszul 1944 decemberében a nacionalista Balli Kombetar hívei kihozták az ún. ballista felkelést. 1945. február 8-án bevezették a katonai közigazgatást és márciusra leverték a felkelést. Azonban egyes ballista csoportok májusig folytatták a harcot. Elszórt szabotázsakciók és merényletek pedig évekig előfordultak. Az 1944 és 1946 közti időszakban 36-47 ezren haltak meg a harcok és megtorlások következtében. Réti György: *Albánia sorsfordulói*. Aula Kiadó, Budapest, 2000. 319-320. o.

¹³ Dimitrije Boarov: *Vajdaság politikai története*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012. 174. o. – A jugoszláviai németekkel kapcsolatban részletesebben lásd: Tóth Ágnes: *Személyes sors és sorsközösség egy sváb parasztság naplójából (1944-1947)* In.: Egyén és közösség (Tanulmányok). Szerk.: Bárdi Nándor, Tóth Ágnes. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012., Zoran Janjetović: *Nemci u Vojvodini*. INIS. Beograd, 2009.

¹⁴ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. 322-327. o

¹⁵ Uo. 335. o

¹⁶ Dimitrije Boarov: *Vajdaság politikai története*. 170- 171. o.

¹⁷ Molnár Tibor: *A titói Jugoszlávia első 10 éve a Tisza mentén* In: A. Sajti Enikő – Juhász József – Molnár Tibor: *A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945-1955)/ Konszolidacija Titovog rezsima na Potisizju*

ülését, majd szeptember 1-én kihirdették, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat november 11-én tartják meg.¹⁸ A választási kampány alatt a kommunista hatalom ellehetetlenítette az ellenzéki pártok munkáját, így azok a választásokat bojkottálták. Országos szinten a 8 383 455 választó közül 88,66%-a járult az urnák elé, és közülük 90,48% szavazott a Népfontra.¹⁹ Ezzel gyakorlatilag létre is jött az egypártrendszer. Az újonnan megválasztott alkotmányozó nemzetgyűlés 1945. november 29-én eltörölte a már eddig is csak papíron meglévő királyságot, és kikiáltotta a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot. December 1-én törvényesítették az AVNOJ korábban hozott rendeleteit. 1946. január 31-én meghozták (az 1936-os szovjet alkotmány mintájára) az új szocialista és a föderális elveken nyugvó alkotmányt. Az alkotmányozó nemzetgyűlés az alkotmány meghozatala után törvényhozó parlamenté alakult át. Ezzel lezárult a hatalomátvétel folyamata. Teljes lett a JKP egyeduradalma, Tito pedig egy személyben volt pártfőtitkár, a kormány és a Népfront elnöke, valamint a fegyveres erők főparancsnoka.²⁰ Megállapítható, hogy az európai kommunista pártok közül egyedül a JKP került saját erejéből hatalomra, úgy hogy nem voltak helyi szövetségesek és külföldi segítségben sem részesült (leszámítva a brit támogatást a háború alatt és az ENSZ háború utáni pénzsegélyét, amelyben Európa legtöbb országa részesült).²¹

A korai titóizmus kapcsán fontos röviden áttekinteni a korszak propagandáját is. A legfontosabb propagandaeszköz ekkoriban a sajtó volt. Így nem véletlen, hogy a kommunisták a hatalomátvételnél, kezükbe vették a sajtó feletti teljes kontrollt. 1944 végére az ország legjelentősebb sajtóorgánuma, a *Borba* (Harc) című kommunista lap vált. A célja volt, hogy minden korosztályt megszólítson. Szerbia legjelentősebb és legrégebbi lapját a *Politikát*, amely a háború előtt polgári és nacionalista irányelvet követett, a Népfront szócsövénévé tették meg. A *Szabad vajdaság* című napilap, a jugoszláviai magyarság felé közvetítette a titói propagandát.²² A titói propagandát több szakaszra lehet osztani. 1944 végétől 1945 májusáig háborús propaganda folyt. Fő célja az ellenség lejáratása, a partizánok és a szövetségesek éltetése volt, de a legfontosabb a lakosság mozgósítása volt. Ekkor alakították ki, Tito körül, a

(1945-1955). Csongrád Megyei Levéltár – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Zentai Történelmi Levéltár, Zenta –Szeged, 2013. 34. o

¹⁸ Mészáros Zoltán: *A korai titoizmus propagandája*. 203-204. o.

¹⁹ Molnár Tibor: *A titói Jugoszlávia első 10 éve a Tisza mentén*. 39-44. o.

²⁰ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. 117-118. o.

²¹ Tony Judt: *A háború után I. Európa története 1945 óta*. 200. – Tony Judt megállapítását árnyalja az a tény, hogy Jugoszláviának az UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Agency - ENSZ Segélyezési és rehabilitációs intézet) 415 millió dollárt küldött segély formájában. Ebből az összegből 298 millió dollárt az Egyesült Államok biztosított. Ezt a pénzt a jugoszláv kommunista vezetők a háború utáni újjáépítésre fordították és azt saját sikerüknek állították be. John R. Lampe: *Yugoslavia as History*. Twice there was a country. Cambridge University Press, 1996. 235-236. o.

²² Mészáros Zoltán: *A korai titoizmus propagandája*. 57-60. o.

személyi kultuszt. Titot a propaganda az ország megmentőjének szerepében tüntette fel ezenfelül bölcs, igazságos és erőskezű vezetőként mutatott be.²³ A háború kivívása után is a lakosság mozgósítása volt a propaganda célja, csak ekkor már nem a frontra, hanem az újjáépítésre. Ennek a fajta mozgósításnak, azonban nem volt, akkora ereje, mint a harcra buzdításnak.²⁴ 1944 augusztusában a választási propaganda időszaka kezdődött el, amely a választási győzelem kivívásáig tartott. Erre az időszakra a nagy választógyűlések jellemzőek, melyekkel a korabeli sajtó is kiemelten foglalkozott. A hatalom nagy tömegeket mozgató meg. Csak Szerbiában 1,3 millió embert tett ki a megmozgatott emberek száma.²⁵ A választási győzelem kivívásától az alkotmány megszavazásáig sikerpropaganda zajlott, mellyel a kommunisták igyekeztek a lakosság tudatába vésni győzelmük tényét.²⁶

3. A népfelszabadító bizottsági rendszer létrejötte és kifejtett propagandája a választások előtt Szabadkán

3.1 A titói rendszer kiépülése Szabadkán

A titói rendszert megtestesítő népfelszabadító bizottságok röviddel a város felszabadítása előtt jöttek létre. Először a kerületekben alakultak meg a népfelszabadító bizottságok, az első Szabadka II. kerületében Pajo Rudinski elnökletével. 1944. június elején, azért hogy a kerületi bizottságokat összefogják és legyen felettük egy irányító testület, a Livnički utca egyik lakóházában megalakították Szabadka város népfelszabadító bizottságát, Mladen Kutuzov elnökletével. Ennek a testületnek volt a feladata beszerezni a fegyvereket és a robbanóanyagokat az ellenálláshoz.²⁷ Augusztus végén a Fruška Goráról megérkezett szabadkai határba egy 11 fős partizánosztog Jovan Mikić Spartak²⁸ vezetésével. Az osztog Lajčo Jaramazović gazdálkodó birtokáról szervezte szabotázsakcióit a város ellen, köztük a

²³ Uo. 159-160. o.

²⁴ Uo. 168-170. o.

²⁵ Uo. 204-205. o.

²⁶ Uo. 219-220. o.

²⁷ Ante Vojnić-Purčar: *Oslobođenje Subotice*. Hrvatske Riječi, Subotica, 1945. 13-16. o.

²⁸ Jovan Mikić Spartak, a szabadkai partizánosztog parancsnoka. A háború előtt jugoszláv válogatott atléta volt. Kiss Vilmos: „Felszabadulástól-felszabadulásig”. Szabadka története 1941-1944. *Bácsország*. 2004/VII-IX. 23. o.

legsikeresebb a szabadkai villanytelep felrobbantása volt szeptember 10-én.²⁹ Október 9-én Kis-Bajmoknál találkoztak az előrenyomuló Vörös Hadsereg csapataival. Rövid tűzharc után, amelyben Jovan Mikić Spartak is elesett, október 10-én átvették a város irányítását.³⁰

A hatalomátvétel után a városi népfelszabadító bizottság első legális ülését már október 11-én megtartották a városháza dísztermében. A bizottság 30 képviselője, a Vörös Hadsereg képviselőjének jelenlétében, megválasztotta az új polgármestert, egy tavankúti földbirtokos, Lajčo Jaramazović³¹ személyében. A felállt testület, mint a helyi hatalom megtestesítője, megkezdte az új rendszer kiépítését. Az ülésen döntöttek a megszállás idején elkövetett bűnöket feltáró és megállapító bizottság, a megszállás alatt keletkezett károk felderítését és megállapítását végző bizottság, a kulturális, oktatási és egészségügyi bizottság, a sajtóbizottság valamint a gazdasági életet normalizáló bizottság felállításáról. A hatalomátvétel utáni első két hétben döntést hoztak a vállalatok magyar feliratainak eltávolításáról, javaslat született, hogy államnyelven megkezdődjön az általános és középiskolai oktatás. Megkezdődött a feljelentések és az adatok gyűjtése a háborús bűnösök ügyében. A lakosság meggyőzése érdekében elkezdték a kommunista nézetek terjesztését is, ami ekkor még kommunista szellemiségű lapok kiadásában merült ki. A sajtóbizottság október 14-én felhívta a többi bizottságot, hogy rendeleteit juttassák el hozzájuk, hogy kellő anyaguk legyen egy tájékoztató lap megjelentetéséhez *Slobodna Bačka* (Szabad Bácska) néven.³² A lapot október 16-án adták ki, de csak egy száma jelent meg. *Slobodna Bačkat* október 19-én a *Radiovijesti* (Rádióhírek) váltotta fel, amely mint a szabadkai népfelszabadító bizottság propagandaosztályának lapjaként jelent meg. A *Slobodna Vojvodina* november 19-ei megjelenéséig ezek voltak az egyedüli lapok a Bácskában.³³

²⁹ Kiss Vilmos: „*Felszabadulástól-felszabadulásig*”. 19-20. o.

³⁰ Ante Vojnić-Purčar: *Oslobođenje Subotice*. 67-72. o.

³¹ Lajčo Jaramazović 1905-ben született Tavankúton vagyonos családban. (*Istorjski Arhiv Subotica* F: 222. II. 5. 41. o.) A kommunista mozgalomba GrkoLulić szervezett be. Birtokán a Kommunista párt tagjait bújtatta. Jovan Mikić Spartak partizánosztagával a hatalomátvétel előtt ezen a birtokon alakította ki táborát. (Ante Vojnić-Purčar: *Oslobođenje Subotice*. 20, 66-67. o.). Az 1945. júliusi választásokig volt Szabadka polgármestere. 1945 augusztusától tagja volt az AVNOJ-nak. 1945 szeptemberében kinevezték Szerbia kormányának tárca nélküli miniszterévé. (Kinevezték a szerbiai kormány két új tagját. *Szabad Vajdaság* 1945. szeptember 6. 1. o.)

³² *Istorjski Arhiv Subotica* (a továbbiakban: IAS) F. 068. 1. Zapisnici sednica narodnog odbora grada Subotice 1944-1950. 5-11. o.

³³ Koložsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1919-1945)*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 266-267. o.- A *Slobodna Vojvodina* november 19-étől jelent meg. Ennek a lapnak a magyar nyelvű szerkesztőségét négy szabadkai újságíró, Kek Zsigmond, Gál László, Lévy Endre és Majtényi-Markovics Mihály alapította. Az első lapszám 1944. december 24-én jelent meg *Szabad Vajdaság* címen, mint a vajdasági Népfront napilapja. Ez a lap volt a *Magyar Szó* elődje. Kalapis Zoltán: *A Magyar Szó fél évszázada*. Magyar Szó, Újvidék. 1994. 10-19. o.

A szabadkai népfelszabadító bizottság október 24-ei ülésén Božidar Maslarić³⁴ tábornok ismertette Tito parancsát a katonai közigazgatás bevezetéséről Bácska, Bánát és Baranya területén. Az ülésen felszólaló képviselők üdvözltek a katonai közigazgatást és leszögezték, hogy „a népfelszabadító bizottság tagjai, mint eddig is, segíteni fogják a katonai közigazgatást”, valamint azt hogy, „a népfelszabadító bizottság továbbra is működni fog csak szoros együttműködésben a katonai hatóságokkal”. Valójában a katonai közigazgatás bevezetésével a népfelszabadító bizottság elvesztette vezető szerepét és a rendszer kiépítésének folyamata is megszakadt. Ezt támasztja alá az is, hogy a hatalomátvételtől október 24-éig tartó két hétben a népfelszabadító bizottság ötször ülésezett, a katonai közigazgatás bevezetésétől az év végéig mindössze egyszer.³⁵ A bírói és a végrehajtói hatalom a hadsereg kezébe került, míg a polgári hatalmat képviselő népfelszabadító bizottságnak csak tanácsadói szerep jutott és feladatuk a katonai hatóságok parancsainak végrehajtására korlátozódott. Szabadka ezzel a Bácskai és Baranyai Katonai Körzet területén működő öt térségparancsnokság (Újvidék, Zombor, Óbecse és a Baranyai Katonai Térségparancsnokság Dárda székhellyel) egyike lett.³⁶ A szabadkai katonai városparancsnokság vezetője Miloš Tadijen ezredes volt, a politikai biztos pedig Blaško Stražarković.³⁷ A katonai közigazgatás a helyi fegyveres alakulatokat népőrséggént reguláris katonai alakulatokká szervezte. A népőrség felelt a közrend fenntartásáért, a középületek őrzéséért, de a letartóztatások, a munkaszolgálatok és internálótáborok őrzése is a feladataik közé tartozott. A háborús bűnösök utáni nyomozást az OZNA egy 25 tagú csoportja vette át. A nyomozók egyike se volt szabadkai illetőségű, így a helyi körülményeket nem ismerték.³⁸ Az OZNA fellépésére ürügyül szolgálhatott az, hogy a megszállás idején elkövetett bűnöket feltáró és megállapító bizottság az október 24-ei ülésen elismerte, hogy feljelentéseket alig kaptak, szám szerint mindössze 20-at. Ennek okát abban látták, hogy „sokan már magával a

³⁴ Božidar Maslarić (1895-1963) a horvátországi Daljban született. A szerb hadseregben harcolt az első világháborúban. 1919-ben filozófiából szerzett diplomát Belgrádban. 1922-ben bíróság elé állították és 3 hónapot börtönben töltött szocialista elkötelezettsége miatt. A börtönből szabadulva Eszéken csatlakozott a kommunista párthoz, ezért kitiltották a városból. Maslarić a Szovjetunióba emigrált. 1936-ban a spanyol polgárháborúban harcolt, ahol meg is sebesült. 1941-től a Szovjetunióban a szervezett rádióadásokat és a délszlávok támogatását. 1944-ben tért vissza Jugoszláviába és részt vett vajdaság igazgatásában. 1948 és 1951 között szövetségi közlekedési miniszter volt. Jelentős publicisztikai munkássága, magyar nyelvről is fordított. Mészáros Zoltán: *A korai titoizmus propagandája*. 281. o.

³⁵ IAS F. 068. 1 Zapisnici 12. o.

³⁶ Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945/Odabreni spisi Komande grada Senta 1944-1945*. Csongrád Megyei Levéltár – Zentai Történelmi levéltár, Szeged- Zenta, 2011. 7-9. o.

³⁷ Kiss Vilmos: „*Felszabadulástól-felszabadulásig*”. 20. o.

³⁸ Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva*. Délvidéki Magyar fátum 1944-45. I. Bácska. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1995. 35. o.

bizottság felállításával is elégedetlenek.”³⁹ A háborús bűnösök felkutatása jó ürügyet szolgált a kommunista hatalomnak, hogy leszámoljon az ideológiai és politikai ellenfelekkel valamint arra is, hogy biztosítsa a térség délszláv jellegét.⁴⁰ A letartóztatott embereket Szabadkán a Sárga Házba⁴¹ vitték, ahol kínozták és vallatták őket, majd innen a Zentai úti temető déli sarkához vitték, ahol kivégezték őket.⁴² Az egyéni atrocitások mellett a katonai közigazgatás kollektíven is fellépett a nemzeti kisebbségekkel szemben. November 17-én a Szabadkai Térségparancsnokság Bácskai és Baranyai Katonai Körzet munkaszolgálatért és internálótáborért felelős ügyosztályától azt a parancsot kapta, hogy kezdjék meg az internálást. A Topolyán és Szeghegyen felállított táborokba gyűjtötték a 16 és 60 év közötti németeket, valamint azokat a magyarokat, akik valamilyen magyar szervezet tagjai voltak, a háborús bűnösökkel gyanúsított személyeket és azokat, akiket a magyar hatóságok telepítettek a Bácskába.⁴³ A katonai közigazgatás szabadkai áldozatainak pontos számát máig nem tudjuk.⁴⁴

1944. december elején a Vörös Hadsereg alakulatainak nagy része elhagyta a jugoszláv területeket. A frontvonal is távolodott valamint a katonai közigazgatás 1945 januárjára megszilárdította a közrendet, leszámolt a háborús bűnösnek minősített személyekkel és megszervezték a lakosság alapvető ellátását is. Ezzel szükségtelessé vált a katonai közigazgatás további fenntartása.⁴⁵ A Bácskai és Baranyai Katonai Körzet február 5-ei keltezésű utasításában ismertette a katonai állomásokkal Tito parancsát, amely alapján „*megszünteti Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatását, azzal hogy figyelmébe ajánlja minden parancsnok, vezető, hivatalnok és szolgáló valamint futár figyelmébe, hogy feladataikat február 15-éig lássák el*”.⁴⁶ A katonai közigazgatás után polgári hatalmat, vagy – korabeli szóhasználattal - „*néphatalmat*” megtestesítő szervek újból elkezdték a munkát, illetve újjak is alakultak, hogy átvegyék a hadseregtől a feladatokat. Ezek közé tartozott

³⁹ IAS F. 068. 1 Zapisnici 12. o.

⁴⁰ Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945.* 15. o.

⁴¹ A Sárga Ház a mai Strossmayer és Makszim Gorkij utcák kereszteződésénél lévő középület. A dualizmus korában a Magyar Takarékpénztár épülete volt. 1941-től előbb a magyar, majd a jugoszláv rendőrség használta. Ide szállították a letartóztatott kommunistákat, majd a háború végén a kommunista rendszer gyűjtötte és kínoztatta itt a vélt és valós ellenséget. Ma a szabadkai Tanárképző Főiskola működik benne. Silák Mária: *Emlékeim.* Szép és szomorú Szabadkám. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45. Budapest, 2012. 35. o.

⁴² Matuska Márton: *A megtorlás napjai.* Montázskönyvkiadó, Budapest, é.n. 83-92.o

⁴³ Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945.* 15. o.

⁴⁴ Cseres Tibor 7000 kivégzetről ír, ami valószínűleg túlzó. (Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában,* 246. o.) Mészáros Sándor 2000 körülre teszi az áldozatok számát (Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva.* 40-43. o.). Aleksandar Kasaš 402 kivégzett nevét közölte könyvében (Dr. Aleksandar Kasaš: *Mađari u Vojvodini 1941-1946* 172.-174. o.). A legújabb, 2014. szeptemberi, áldozati névsor 978 nevet tartalmaz. (*Memento 70. Szabadka gyásznapjai 1944-2014.* Szerk.: Dr. Bogner István. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány, Budapest-Szabadka. 2014. 79-93. o.)

⁴⁵ Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945.* 20-21. o.

⁴⁶ IAS F: 68. II-106/1945. Az irat megtalálható még Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945,* 245. o.

február 11-én a szabadkai városháza nagytermében a községek és járások 75 képviselője által felállított szabadkai körzeti népfelszabadító bizottság.⁴⁷ A körzeti népfelszabadító bizottság hatásköre alá tartozott a szabadkai és a zentai városi népfelszabadító bizottság, valamint a szabadkai, zentai és topolyai járási népfelszabadító bizottság.⁴⁸ Az ülésen megválasztották a bizottság elnökét Slavko Ruski⁴⁹ szabadkai lakos személyében és felállításra kerültek a bizottság osztályai is: belügyi-, földművelésügyi-, pénzügyi-, népegészségügyi-, szociális-, politikai-, építésügyi- és iparügyi osztály.⁵⁰ A katonai közigazgatás megszűnése előtt egy nappal Vajdaság katonai körzetének parancsnoksága személycserét hajtott végre. Šid, Sremska Mitrovica, Zemun, Újvidék, Óbecse, Zombor, Darda és Szabadka katonai körzetek minden alkalmazottját felmentette a szolgálat alól. A parancsban egy lista is szerepel az újonnan kinevezett térség és városparancsnokokról. A lista szerint a szabadkai térségparancsnokság parancsnoka Borislav Strbački lett, míg a városparancsnokság parancsnoka Danilo Kravić. Az irat tanúsága szerint a katonai közigazgatás alatt parancsnoki megbízatását teljesítő Tadijen ezredest leváltották.⁵¹ A katonai közigazgatás megszűntével a karhatalom is a polgári szervek kezébe került. A népőrséget feloszlatták, tagjaiból pedig megszervezték a néprendőrséget.⁵² Ez a folyamat gyorsan lezajlott. Erről a körzeti népfelszabadító bizottság március 3-ai ülésének jegyzőkönyve tanúskodik. Ezen az ülésen Prčić Lazo, a belügyi osztály vezetője tett jelentést. Ebben kiemelte, hogy Szabadkán a néprendőrség szervezése befejeződött. A felállt testület létszáma 150 ember volt, akik a kerületekbe lettek elosztva, valamint közülük néhányat a városházán helyeztek el.⁵³ A karhatalom megszervezésével lezártnak tekinthető a titói rendszer legfőbb szerveinek létrejötte Szabadkán.

⁴⁷ IAS F: 70 Zapisnici okružnog odbora Subotice 1945-1946. 1. o.

⁴⁸ Uo. 66. o.

⁴⁹ 1945 májusában Slavko Ruski lemondott, mert megválasztották népbíróvá. Helyette Lajčo Jaramazović lett az új elnök. Jaramazović László lett a szubotikai kerületi népfelszabadító bizottság új elnöke. *Szabad Vajdaság*. 1945. május 26. 3. o.

⁵⁰ IAS F: 70 Zapisnici 1.o.

⁵¹ IAS F: 68. II-189/1945.

⁵² IAS F: 70. 86/1945.

⁵³ IAS F: 70 Zapisnici 4. o.

3.2 „A tavaszi vetés frontja”⁵⁴ – Munkaakciók és tömegrendezvények Szabadkán a választásokat megelőző időszakban

A Jugoszláv Kommunista Párt szabadkai helyi szervezete, 1940 tavaszán alakult meg Lazar Nešić⁵⁵ vezetésével. Szabadkán a JKP tagjainak és szimpatizánsainak száma mindegy 220 főt tett ki. Ez a 100 ezres lakosú város 0,2%-át jelentette.⁵⁶ Erre a kisszámú párttagságra még a magyar hatóságok is súlyos csapást mértek 1941 novemberében. Összesen 126 főt tartóztattak le, Mayer Ottmárt⁵⁷ és 23 társát kivégezték.⁵⁸ Az újonnan felállt helyi hatalmi szerveknek és a pártnak így egyik legfontosabb feladatává vált, hogy a kommunista ideológiát közvetítse a lakosság felé és minél több embert megnyerjenek az új hatalom számára. A választási kampányidőszak előtt a vetési munkálatok és ünnepnapok, jeles évfordulók kínáltak lehetőséget a kiépült hatalom népszerűsítésére.

A vetési munkálatok kezdetét a *Szabad Vajdaságban* február 20-án megjelent cikke jelezte, melynek már címe is sokat mondó: A tavaszi vetés frontja. Ez rámutat arra, hogy a tavaszi vetést a még zajló háború részeként értelmezték. A cikk névtelenségbe burkolódzó írója így írt erről: „*Tagadhatatlan kétfrontos háborút vívunk: az egyiket a harctereken a másikat a termelés terén. De mindkét front a győzelem útján halad. És amily biztos és büszke tekintettel nézünk a Vörös Hadsereg és a Népfelszabadító Hadseregünk győzelmes útja elé a harctereken, olyan nyugodt győzelmi tudattal kell a hátország legnagyobb és legnehezebb frontjára néznünk a szántóföldekre*”.⁵⁹ A tavaszi mezőgazdasági munkálatokkal kapcsolatban a szabadkai körzeti Egységes Népfelszabadító Front (ENfF) március 13-án kapott utasítást a tartományi ENfF agitációs és propagandaosztályától (röviden Agitprop). Az utasítás leszögezte, hogy elkezdődött „*a legnagyobb közös-népi és állami munka a felszabadulás után*”, amelynek a fő szervezője „*a mi néphatalmunk*”. Megállapította, hogy a

⁵⁴ A tavaszi vetés frontja. *Szabad Vajdaság*, 1945. február 20. 3. o.

⁵⁵ Lazar Nešić (1905-1941) Szabadkán született. Végzettségét tekintve borbélysegéd volt. 1934-ben a belgrádi államvédelmi bíróság 5 évre ítélte kommunista elkötelezettsége miatt. A börtönből kiszabadulva visszatért Szabadkára és tartományi pártbizottság támogatásával, megalapította a párt szabadkai helyi szervezetét. 1941 tavaszán újból letartóztatták, de bizonyítékok hiányában felmentették. 1941. április 13-án a magyar hatóságok tartóztatták le és április 20-án cellájában lelőtték. Petkovics Kálmán: *Áprilistól novemberig* (Dokumentumriport). Életjel miniatűrök 24., Szabadka, 1973. 45-48. o.

⁵⁶ Kiss Vilmos: „*Felszabadulástól-felszabadulásig*”. 13-14. o.

⁵⁷ Mayer Ottmár (1911-1941) a Híd című folyóirat felelős szerkesztője volt. A JKP szabadkai helyi szervezetének megalakulásakor a párt helyi bizottságának tagja lett. Lazar Nešić halála után ő lett a szabadkai helyi szervezet titkára. A bácskai magyar bevonulás után ellenállást szervezett, de letartóztatták és 1941. november 18-án 23 társával együtt kivégezték. Petkovics Kálmán: *Áprilistól novemberig*. 45, 165-184. o.

⁵⁸ A. Sajti Enikő: *Délvidék 1944-1944*. A magyar kormányok délszláv politikája. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 146.-152. o.

⁵⁹ A tavaszi vetés frontja. *Szabad Vajdaság*, 1945. február 20. 3.o.

„vetéskampányban” nagy szerep jutott az Egységes Népfelszabadító Frontnak és a legnagyobb munka a propagandaosztályra hárult. Az utasítás ismertette a feladatokat. A járási és városi propagandaosztályoknak minden (a minden szót az utasításban alá is húzták) faluban és kerületben tömeges lakossági fórumokat kellett szerveznie. Meg kellett szervezni, hogy a mezőgazdasági munkákban részt vevő szervezetek (az ENFF helyi és járási szervezetei, traktorállomások, munkásegységek) és egyének írjanak levelet a tartományi ENFF-nek vagy a *Szabad Vajdaságnak*, amelyben leírják, hogy készen állnak arra, hogy minél több földet szántsanak és vessenek be valamint egyéni jó példákat kellett kiragadni a szervezés és az úttörőmunkák területéről. A propagandaosztály feladata volt még a plakátok és jelszavak kidolgozása a „vetéskampány szellemével összhangban”.⁶⁰

A vetési munkálatok főbb eseményeivel és eredményeivel a sajtó is kiemelten foglalkozott. A *Szabad Vajdaság* tudósításaiban gyakran szerepelt Szabadka és környéke, mint pozitív példa. Március 19-én például arról tudósítottak, hogy Szabadka városának Egységfrontja nagy akciót szervezett a környékbeli községek megsegítésére. Miután Szabadkán a kukoricát betakarították az elhagyatott földeken, 2000 ember segített a bajmoki földeken a betakarítatlan kukoricát letörni. A tudósítás azonban azt is kiemeli, hogy a szervezők nem találták elég kielégítőnek az akció eredményét, „mert néhányan kirándulásnak és mulatságnak vették a dolgot s nem vittek a munkájukba elég akarást és erőfeszítést”.⁶¹ Április 12-én újból bajmoki kukoricaszedésről ad hírt a lap, ezúttal szabadkai asszonyok részvételével.⁶² A vajdasági vetési munkálatokról április 22-én közöltek átfogó cikket. A cikk szerint 555 ezer munkás dolgozott a földeken 75 ezer igával, ezer traktorral 450 ezer hold földön. A vetési munkálatokban Szabadka vezetett. Vetési munkálatok ekkor már a szabadkai kerületben majdnem befejeződtek. Szabadka után Pétervár, Újvidék és Pancsevó következett. Szerémség rosszabbul állt, Zombor és Baranya pedig nagyon elmarad a munkában.⁶³

A szabadkai városi népfelszabadító bizottság május 18.-ai ülésén a mezőgazdasági osztály már jelentést tett a tavaszi mezőgazdasági munkákról. A jelentés ismertette a munka kezdeti nehézségeit. Ezek között megemlítette, hogy kevés számú lovas kocsival a magánföldek mellett az „elmenekült fasiszták” földjeit is meg kellett művelni. A jelentés kiemelte, hogy nagy segítséget nyújtott az a 81 traktor, amelynek a munkáját az ENFF szervezte meg. A traktorokból néhányat a vetési munkálatok befejeztével a zombori járás rendelkezésére

⁶⁰ IAS F: 222 II. 2.

⁶¹ Szubotica népe fálusi munkán. *Szabad Vajdaság*. 1945. március 19. 6. o.

⁶² Szubotica harcok asszonyai Szerémség példáját követik. *Szabad Vajdaság*. 1945. április 12. 4. o.

⁶³ Nem marad parlagon a föld Vajdaságban. *Szabad Vajdaság*. 1945. április 22. 7. o.

bocsájtottak. Ez a háború következtében fellépő mezőgazdasági eszközök hiányára utal. A jelentés kiemelte, hogy „itt is az akaratnak és a tudatosságnak köszönhetően, ahogy a kezelők hozzáértésének, akik felfogták, hogy a tavaszi vetés problémája nem csak Szabadkának a legfontosabb, hanem a mi egész megnyomorított, kiéheztetett és romba döntött hazánknak [...] hogy ezt a problémát is sikeresen leküzdöttük”.⁶⁴ A vetési munkálatokról utolsó átfogó tudósítást a *Szabad Vajdaság* május 29-én közölte „Teljes sikert hozott a vajdasági vetési kampány” címen, melyben ismertették, hogy az összes szántóföldek 90%-át megművelték. A cikk szerint a tavaszi vetéskampányban a szabadkai kerület mutatta a legjobb eredményt, amit annak is tulajdonítanak, hogy a front elkerülte a térséget és elegendő eszköz állt rendelkezésre a munkához. Ennek ellentmond a szabadkai mezőgazdasági osztály fentebb ismertetett jelentése.⁶⁵ A későbbi számokban már nem találunk a mezőgazdasági munkákra vonatkozó cikkeket. A teret átveszi a július 8-ai népbizottsági választásokra való felkészülés.

A tavaszi munkálatok ideje alatt több nagygyűlést is tartottak, különböző a kommunista hatalom számára fontos évfordulókon, amelyek szintén a kommunista világnézet és a kiépülő rendszer népszerűsítése volt a cél. A szabadkai körzeti Népfront levéltári iratai alapján pontos képet kaphatunk arról, melyek voltak ezek a jeles napok és árulkodnak a párt történelemszemléletéről és múltértelmezéséről is. A jeles napok között szerepel az 1941-es belgrádi tengelyhatalom - ellenes tüntetés évfordulója (március 27), a munka ünnepe (május 1.) és Tito születésnapja (május 25). Valamint május 9-én ért véget a II. világháború, amelyet szintén egy nagygyűléssel ünnepeltek meg. A levéltári dokumentumok alapján úgy vélem csak a szervezést és az ideológiai háttérrel tudnám felvázolni. Ezért a tömegrendezvények lefolyásának ismertetésekor a korabeli sajtó tudósításait használtam fel.

A vajdasági ENFF propagandaosztálya a szabadkai körzet propagandaosztályának március 15-én küldött utasítást március 27-e megünneplésére.⁶⁶ Az utasítás leszögezte, hogy „március 27-e nagy történelmi eseményt képvisel a népünk német hódítók elleni harcában”. Ezen a napon a néptömegek felbontották a háromhatalmi egyezményt és megbuktatták Pál herceget és a Cvetković-Maček kormányt. Ezt a napot „egész népünk meg kell, hogy ünnepelje, mint az egyik saját nagy győzelmét”. Az utasítás szerint az ünnepséget tömeges politikai

⁶⁴ IAS F. 068. 1 Zapisnici. 29. o.

⁶⁵ Teljes sikert hozott a vajdasági vetési kampány. *Szabad Vajdaság*. 1945. május 29. 3. o.

⁶⁶ 1941. március 25-én Jugoszlávia a Cvetković-Maček kormány vezetésével csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Az egyezményre válaszul angolbarát katonai vezetők egy csoportja március 27-én Dušan Simović repülőbázisra vezetésével puccsot hajtottak végre. A kormányt és Pál régensherceget menesztették. A fordulatot Belgrádban antifasiszta tüntetésekkel üdvöztették. Simović egyezményt írt alá a Szovjetunióval és katonai tárgyalásokat folytatott a britekkel. Hitler erre válaszul április 6-án hadüzenet nélkül megtámadta Jugoszláviát és szövetségeseivel megszállta. Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. 74-75. o.

rendezvényre kellett alakítani. A városokban, a vállalatokban és a katonai egységeknél kisebb előadásokat kellett rendezni március 27-e jelentőségéről. Az ünnepségbe be kellett vonni „*a hazafiak legszélesebb körét és a lakosság legszélesebb (a legszélesebb szó az iratban aláhúzva szerepel) rétegeit*”. A beszédekben az utasítás szerint Tito és a többi vezetők írásait és beszédeit kellett felhasználni.⁶⁷ Magáról az ünnepségről március 29-én tudósított a *Szabad Vajdaság*. Nagygyűlést a város főterén tartották. Itt Jaksa Damjanov, a körzeti ENFF elnöke mondott beszédet és ismertette a „*régi rezsimek népellenes munkáját és a nép felkelését és szabadságharcát*.” Berkes Péter, a szabadkai szervezett munkásság szaktanácsának titkára, magyar nyelven beszélt a nap jelentőségéről.⁶⁸

Májusban három rendezvényre is sor került. Először május 1-én, a munka ünnepén tartottak nagyszabású ünnepségeket. A *Szabad Vajdaság* tudósítása szerint a főtéren megtartott tömegrendezvényen közel 30 ezer ember vett részt különböző transzparenszekkel, mint „*Éljen Május elseje!*”, „*Éljen a népek egysége és testvérisége!*”.⁶⁹ A következő rendezvényre már május 9-én sor került. Ekkor a győzelem napja alkalmából rendeztek tömeggyűlést a város főterén. A városházán ülésező városi népfelszabadító bizottság is félbeszakította munkáját Tito rádióbeszéde és a rendezvények miatt.⁷⁰ A *Szabad Vajdaság* szerint tízezer ember ünnepelte a győzelem napját.⁷¹ Ugyanaznap az AVNOJ elnöksége május 9-ét, mint a győzelem napját, ünnepnappá nyilvánította.⁷² Május 25-én volt Tito ötvennegyedik születésnapja.⁷³ Ezen a napon tartandó rendezvényekről a szabadkai körzeti ENFF bizottságának agitációs és sajtóosztálya utasítást küldött az alája tartozó járási ENFF bizottságainak. Az utasításból kiderül, hogy Tito születésnapja munkanap volt, így azt javasolták, az ünnepségeket úgy szervezzék, „*hogy a munkát, a gazdaság újjáépítését ne zavarják*”. A vállalatoknál, különböző intézményekben, iskolákban, a falvakban és városi kerületekben előadásokat kellett tartani Tito életéről, szerepéről a népfelszabadító harcban és

⁶⁷ IAS F: 222 II.2

⁶⁸ Szubotica, Szombor és Petrográd népének ünnepe. *Szabad Vajdaság*. 1945. március 28. 3. o.

⁶⁹ Százezres tömegek felvonulás a dolgozó népek első szabad májusi ünnepén. *Szabad Vajdaság*. 1945. május 3. o.

⁷⁰ IAS F. 068. 1 Zapisnici. 23. o.

⁷¹ Vajdaság népe lelkesen ünnepelte a győzelem napját. *Szabad Vajdaság*. 1945. május 10.

⁷² *Službeni List* Demokratske Federativne Jugoslavije. Registar za 1945 godine od 1 februara do juna 1945. Stampa Državne Stamparije – Beograd. 245. o.

⁷³ Tito születésnapja valójában vitatott. A tuhelji plébánia szerint 1892. május 7-én született a horvátországi Kumrovecen, de Tito személyi okmányaiban és a dokumentumok között születési dátumként szerepel: március 5., 6., 12. május 1., 7., 25., 1893 február 6., március 14., május 7., és május 25. A partizánháború alatt harcostársai május 25-én köszöntötték fel Tito-t és ez vált a születésnap hivatalos dátumává. A. Sajti Enikő: *Tito*. 163. o.

vezető szerepéről az újjáépítésben. Az előadások után a megszakított munkának folytatódnia kellett.⁷⁴

4. A választási kampányok időszaka Szabadkán

4.1 Az 1945. júliusi népbizottsági választások előkészítése, eredményei és a JKP értékelése a lezajlott választásokról

A szabadkai népfelszabadító bizottságoknak és a Népfrontnak a választási kampányidőszak biztosított lehetőséget arra, hogy a lehető legtöbb lakoshoz eljuttassák a kommunista ideológiát és nagy tömegrendezvényeket tartsanak. 1945 folyamán két választást is tartottak. Egy helyhatóságit júliusban és egy országosat novemberben. A júliusi választások voltak az első választások, amelyen az Egységes Népfelszabadító Front megméretette magát. Ezek a választások valójában alternatíva nélküli választások voltak, csak az Egységes Népfelszabadító Frontlistájára lehetett szavazni.⁷⁵ A levéltári forrásokból megállapítható, hogy a választások előkészítését Szabadkán a helyi hatalmi szervek, az ENFF valamint a JKP helyi szervezetei készítették elő. A helyi hatalmi szervek feladata a választási névjegyzékek elkészítése volt, míg az ENFF-nek és a JKP-nek választók mozgósítása volt a legfőbb célja. A választói névjegyzékeket a városi népfelszabadító bizottság már február 16-án, a katonai közigazgatás megszűnése után elkezdtek összeállítani a körzeti népbizottság utasítására és május 20-án lettek készek. A kész névjegyzékek a szabadkai Városházán kiállították és a lakosság megtekinthette azokat.⁷⁶

A választói névjegyzékek összeállítása után a hatóságok kampányba fogtak a választók mozgósítására. A sajtóban a választási kampány kezdetét június 4-én a vajdasági választói

⁷⁴ IAS F: 222 II. 4.

⁷⁵ Az Egységes Népfelszabadító Front a Tito-Šubašić egyezmény után értékelődött fel. A Népfront tartotta fenn a politikai pluralizmus látszatát. 1944 és 1945 folyamán ebben a szervezetbe tömörült a JKP tömegszervezeteivel, mint a Jugoszláv Egyesült Antifasiszta Ifjúsági Szövetség, a Nők Antifasiszta Frontja, és a Jugoszláv Munkások és Alkalmazottak Egységes Szervezete, továbbá csatlakozott több polgári párt is, mint a Jugoszláv Republikánus Párt, a Szocialista Párt, a Népi Parasztpárt vagy a Földművesek Szövetsége. A nem kommunista pártok munkája azonban a Népfronton belül ellehetetlenült és 1948-ban meg is szűnt. A Népfrontból fokozatosan kiszorították a nem kommunista pártok tagjait. Az 1947. évi helyi bizottsági választásokon a JKP tagjai abszolút fölénybe kerültek. A 7700 helyi tanácsnok közül 3725-en voltak kommunisták, a 2440 járási tanácsnok közül 1890-en voltak párttagok, míg a Vajdasági Autonóm Tartomány Képviselőházában a megválasztott 235 képviselőből 178-an voltak kommunisták. Dimitrije Boarov: *Vajdaság politikai története*. 182-185. o.

⁷⁶ IAS F: II-149/1945

rendelet ismertetése jelezte. A rendeletről megtudhatjuk, kik is rendelkeztek választójoggal. E szerint választhatott és megválasztható volt valamennyi népfelszabadító bizottságba, „*minden 18. életévét betöltött személy (akár férfi akár nő), aki a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia állampolgára*”. A Jugoszláv Hadsereg harcosainak korra és állampolgárságra való tekintet nélkül volt választójoguk. Nem szavazhattak a gyámság alatt lévők, azok, akik gazdaságilag, politikailag, kulturálisan együttműködtek a megszállókkal azok, akik ideiglenesen tartózkodtak a Vajdaság területén, akik önként szolgáltak a megszálló csendőrségnél, rendőrségnél vagy más segédalakulatoknál, mindazok, akik 1945. január 15-e után is a megszállók fegyveres szolgálatában maradtak. Sőt, a megszállókkal együttműködők családtagjait is kizárták a választójogból. Azok, akik együttműködtek a megszállókkal csak akkor kaphattak választójogot, ha megállapítható volt, hogy amíg a megszállók szolgálatában állott, segítette a népfelszabadító mozgalmat.⁷⁷

A Népfront szabadkai kampányáról a körzeti ENfF egy keltezés nélküli jelentéséből kaphatunk átfogó képet, amely a június 14 és 24 közti időszakban kifejtett kampánytevékenységet foglalja össze. A június 17-én kezdődő kampány során a kerületben nem kevesebb, mint 93 lakossági fórumot tartottak, melyen a jelentés szerint összesen 17 050-en vettek részt, ebből a szabadkai járásban 31 lakossági fórumot tartottak 95 szónokkal és 7 ezer résztvevővel.⁷⁸ A legnagyobb rendezvény a kampánynyitó nagygyűlés volt, június 17-én, amelyet a város főterén tartottak meg és a *Szabad Vajdaság* tudósítása szerint ötezer ember vett részt. Ezen a gyűlésen Dr. Hock Rudolf, a tartományi agitációs és propagandaosztály tagja, mondott magyarul beszédet, melyben kiemelte, hogy a választójogi törvény „*a magyarok egyenjogúságát százszázalékosan elismeri*” majd a Petőfi brigád⁷⁹ harcosait méltatta.⁸⁰

⁷⁷ Megjelent a vajdasági választójogi rendelet. *Szabad Vajdaság*. 1945. június 4. 3. o.

⁷⁸ IAS F:222. II.4.

⁷⁹ A Petőfi brigádot Topolyán hozták létre a településen élő és környékbeli magyar lakosokból, majd a frontra vezényelték őket, ahol 1945 elején a horvátországi Szlavóniában vettek részt a harcokban. Ezek közül a legnevezetesebb az 1945. március 7-22 között lezajlott bolmáni csata. Az egységet nem sokkal a csata után (március 31-én) feloszlatták. Habár az egység rövid ideig létezett, a titói történetírás hamar legendát épített köréje, a jugoszláviai magyar lakosság számára és a magyar becsület jelképévé vált a korszakban. Dr. Mészáros Zoltán: A Petőfi brigád - A magyar becsület jelképe a titóizmusban. *Bácsország* 2010/2., 64-69. o. A témával kapcsolatban részletesebben lásd: Baki Ferenc - Vébel Lajos: *A Petőfi brigád*. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1968., Dr. Mészáros Zoltán: *A Petőfi-zászlóalj és – brigád története. Parancstól parancsig*. Pannónia Nyomda Kft, Budapest, 2014.

⁸⁰ „Az első demokratikus választásokon először vesznek részt asszonyaink és az ifjúságunk”. *Szabad Vajdaság*. 1945. június 18. 2. o.

A választásokat július 8.-án tartották meg. Jugoszláviában ezek voltak a háború utáni első helyhatósági választások.⁸¹ A hivatalos adatok szerint a Vajdaságban a 884 638 választó közül 735 049-en szavaztak, ami 83,02%-os részvételt jelentett.⁸² A szabadkai körzetben a 147 620 választóból 121 410-en szavaztak. Ez 82,24%-os részvételt jelentett.⁸³ Szabadka városában az 59 174 szavazóból 48 817-en szavaztak és ez 82,52%-ot jelentett.⁸⁴ A választások után felállt a 80 taggal rendelkező új városi népbizottság (ettől kezdve a bizottságok neve már nem népfelszabadító). Mindannyian a Népfront listájáról kerültek be. A képviselők közül a többség (43 fő), horvátok voltak, huszonnyolcan magyarok, míg a szerbek száma kilenc volt.⁸⁵ Az újonnan választott testület elnökének, vagyis a város polgármesterének, a bizottság tagjai Ivan Milankovićot választották.⁸⁶ A szabadkai körzeti népbizottságot a járási és városi népbizottságok összes megválasztott tagjai alkották.⁸⁷ A tagok körzeti elnöknek Lajčo Jaramazovićot választották.⁸⁸

A választások után a Jugoszláv Kommunista Párt körzeti bizottsága értékelést készített a választásokról. Július 12-én a párt kerületi szervei küldtek jelentést a körzeti bizottságnak. Jelentésekben több hibára is felhívták a figyelmet. Az V. kerület (Kis Bosznia) választási jelentése kiemelte, hogy *„ellenséges hangulatban lévő emberek nyugtalanságot szítottak a magyarok között, azzal hogy azt mondták nekik, hogy magyarok csak magyarokra szavazhatnak”*. A III. kerület jelentésében azt emelték ki, hogy a szavazólapok átvizsgálásakor megállapították, hogy *„a szovinizmus még mindig jelentős mértékben előfordul főleg a magyarok és a szerbek körében”*. Két szavazólapra az volt ráírva, hogy *„Le Titóval!”* és *„Éljen a király!”*, egy másikon pedig az volt olvasható, hogy *„oda nem szavazunk, ahol királyi jelöltek vannak”*. Ez arra utal, hogy a városban jelen voltak a monarchia hívei is. Sok volt az üres és az áthúzott szavazólap, ebből azt a következtetést vonták le, hogy *„a III. kerületben jelen van a reakció”*.⁸⁹ A körzeti pártbizottság a jelentések alapján elkészítette a

⁸¹ Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban 1944-1954*. 62. o.

⁸² A választások végső eredménye. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 19. 2. o.

⁸³ Választások eredményei a szubotici és pancsevói kerületben. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 17. 3. o. - Vajdaság más körzet a részvételi arány a következőképpen alakult: újvidéki körzet: 85,80%, zombori körzet: 81,4%, pétervárad kerület: 85,30%. A vajdasági helyi és városi népbizottságok választásának eredménye. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 16. 3. o.

⁸⁴ Választások eredményei a szubotici és pancsevói kerületben. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 17. 3. o. – Szabadka környékén lévő településeken a választási részvétel a következőképpen alakult: Zenta: 86,43%, Horgos: 87,82%, Kanizsa: 79%, Topolya: 84%, Kishegyes: 82%, Csantavér: 91%. *Uo.*

⁸⁵ A Vajdasági választások az egység és a testvériség szellemében zajlott le. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 12. 3. o.

⁸⁶ Megválasztották a Vajdasági járási népbizottságokat. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 19. 2. o.

⁸⁷ Megjelent a vajdasági választójogi rendelet. *Szabad Vajdaság*. 1945. június 4. 3. o.

⁸⁸ Megválasztották a szubotici kerületi népbizottságot. *Szabad Vajdaság*. 1945. július 28. 3. o.

⁸⁹ IAS F: 221 B. II/2.

körzetre vonatkozó jelentését. A Szabadkai Történelmi Levéltárban ennek a jelentésnek csak az első oldala van meg, de a dokumentum így is értékes adatokkal szolgál. A jelentés megállapította, hogy a kerület lakosságának döntő többsége magyar nemzetiségű de *„egyes pártvezetők nem tudják felfogni, hogy kell és lehet a pártban magyar többség”*. Szabadkán kevés figyelmet szenteltek arra, hogy a horvátokat bevonják a pártba. A jelentés a párttagságot is kritikával illette, mert *„jó végrehajtók, de gyenge vezetők”* és így *„sok párttag nem tud megbirkózni azokkal a feladatokkal, amelyek a párt előtt állnak.”* Ennek az az oka a jelentés szerint, hogy a pártszervezet fiatal, a legtöbb párttag 1945-ben csatlakozott a mozgalomhoz. A jelentés a helyi hatalmi szervezeteit sem kímélte és kemény kritikával illette a népfelszabadító bizottságokat is. A népfelszabadító bizottságok *„nemzeti és szociális összetétele nem volt megfelelő és ez mellett a szakértői káderek is hiányoznak.”* Az OZNA-ról megállapította, hogy *„letartóztatnak, akit nem kéne és elengedik azt, akit el kéne ítélni.”* Az utolsó mondat a katonai bíróságokra vonatkozik, amelyben kijelentette, hogy *„a mai napig nem hozta nyilvánosságra az első napokban kivégezettek névsorát.”* A jelentés azzal folytatta, hogy kiknél, okozott ez felháborodást, de nem tudni kikről van szó, mert a dokumentum többi része hiányzik.⁹⁰

4.2 Az 1945. novemberi alkotmányozó nemzetgyűlési választások szabadkai vonatkozásai

1945. november 11.-én újból urnák elé kellett járulnia Szabadka lakosságának. Ez azonban nem helyhatósági, hanem országos szintű választás volt. A kampány az AVNOJ III. ülészakával (1945. augusztus 7-10) elkezdődött. Ezen az ülészakon hozták meg azokat a törvényeket, melyek megadták az alkotmányozó nemzetgyűlési választások kereteit. A legfontosabb a választójogi törvény volt. Nagy propagandaértéket adott a törvénynek, hogy több embert juttatott szavazati joghoz, mint a királyi Jugoszlávia korábbi törvénye, így tudták hangsúlyozni a partizánmozgalom demokratikus voltát.⁹¹ A választási névjegyzékekről szóló törvényt a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Hivatalos Lapjában (*Službeni List*) augusztus 11-én tették közzé. A törvény ugyanúgy, mint a vajdasági választójogi rendelet, megadta minden 18-adik életévét betöltött nőnek és férfinak a választójogot, azonban kizárta azokat a körét, akik elveszítették. Mindenki, aki miniszterként részt vett az 1929. január 6-a

⁹⁰ IAS F: 221 B. III. 1.

⁹¹ Mészáros Zoltán: *A korai titoizmus propagandája*. 192-202. o.

és 1939. február 5-e közötti kormányok⁹² munkájában, akik tagjai voltak a megszállók és segítők katonai alakulatainak, a „Kulturbund” és az olasz fasiszta szervezetek tagjai, mindazok, akik részt vettek az usztasa és csetnik mozgalomban, a Nedić- és Ljotić-féle szervezetekben, a fehér és kék gárda (szlovén partizánellenes alakulatok) tagjai és mindenki, aki hasonló „quisling” szervezetben tevékenykedett, családjával együtt elvesztette szavazati jogát. Nem szavazhattak továbbá mindazok, akik gazdasági eszközökkel segítettek a megszállókat, valamint akiket „nemzeti becsületük” elvesztésére vagy politikai, vagy polgári jogaik elvesztésére ítélték.⁹³ Ennek alapján a júliusi választásokra készített választói névjegyzékek nem feleltek meg a törvényekben lefektetett kritériumoknak, így újat kellett készíteni. Az általam átnézet levéltári iratokban kevés dokumentumot találtam, amely a választási névjegyzékek előkészítésére vonatkozott. Ezekből csak annyi tudható, hogy a törvény kihirdetése után, 20 nap állt rendelkezésre, a városi népbizottság számára, a választói névjegyzék elkészítéséhez.⁹⁴

A névjegyzékek elkészítésével ellentétben, a választási kampány szabadkai vonatkozásai a *Magyar Szó* segítségével jól rekonstruálható. Az első nagy tömegrendezvényre október 11-én került sor, a város felszabadulásának első éves évfordulóján, vagyis az évforduló kampánycélokra lett felhasználva. A főtéren a *Magyar Szó* tudósítása szerint, mindegy nyolcezer ember vett részt. Az ünnepségen többek között részt vettek, a szovjet hadsereg küldöttei, Kosta Nađ altábornagy⁹⁵ és Lajčo Jaramazović, aki ekkor már Szerbia kormányának tárcanélküli minisztere volt.⁹⁶ Magyar nyelven Szalai József szabadkai képviselőjelölt⁹⁷

⁹² 1929. január 6-a és 1939. február 5-e között – A királyi diktatúra időszaka Jugoszláviában. A horvát-szerb ellentétek miatt kitört politikai válságra válaszul Sándor király 1929. január 6-án diktatúrát vezetett be. Felfüggesztette az alkotmányt, a nemzetgyűlést feloszlatta. A királyi hatalomról szóló törvény értelmében a király lett minden hatalom letéteményese. Október 3-án az ország nevét Szerb- Horvát- Szlovén Királyságról Jugoszláv Királyságra változtatták. Elkezdtek a jugoszláv nemzettudat kiépítését az ország egységének megteremtése érdekében. 1931. szeptember 3-án a király személyi diktatúrájának palástolására kiadta az ún. oktrojált alkotmányt. A diktatúrára súlyos csapást mért az 1934. október 9-i usztasák által szervezett Marseilles-i merénylet, mely során Sándor király életét vesztette. A merénylet után enyhülni kezdett a diktatúra. Végül az 1939. február 4-én megtartott választásokon a rendszer megbukott. Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. 56-65. o.

⁹³ *Službeni List Demokratske Federativne Jugoslavije*. Registar za 1945 godine od 1 jula do 31 decembra 1945. Stampa Državne Stamparije – Beograd. 541. o.

⁹⁴ IAS F: 68. II-149/1945.

⁹⁵ Kosta Nađ (1911-1986) - A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg tábornoka és Jugoszlávia néphőse volt. Péterváradon született 1911-ben. Felmenői magyarok voltak. 1931-ben katonatiszt lett. Munkásmozgalmi elkötelezettsége miatt börtönbe került. Harcolt a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán. 1941-ben visszatért Jugoszláviába. A boszniai harcokban irányította Jajce, Bihać és Tuzla felszabadítását. A harmadik hadsereg főparancsnoka volt. A háború után a hadsereg kádergyűjével foglalkozott és a JKP aktív tagja is volt. Mészáros Zoltán: *A korai titoizmus propagandája*. 281-282. o.

⁹⁶ A *Szabad Vajdaság* szeptember 6-ai száma tudósít arról, hogy a szabadkai Lajčo Jaramazovićot kinevezték tárca nélküli miniszterré. Kinevezték a szerbiai kormány két új tagját. *Szabad Vajdaság*. 1945. szeptember 6. 1. o.

szólalt fel és „a választások előkészületeiről beszélt az ország építő munkáról és arról a testvéri szellemről, amely a Népfront működésében megnyilvánul”.⁹⁸ Október 21-én Szabadka kerületeiben és a környező falvakban a Népfront helyi szervezeteinél tartottak választási konferenciákat, mai szóhasználatlalt lakossági fórumokat.⁹⁹ A választások előtti utolsó nagygyűlést november 4-én tartották a városban. A *Magyar Szó* tudósítása szerint „a főteret sok ezer főnyi tömeg lepte el és e sorokban magyar, horvát, szerb néptársak sorakoztak egymás mellett transzparenszek, zászlók, virágdiszkek, arcképek alatt.” A nagygyűlés vendége volt Pavle Gregorić, a szövetségi kormány Horvátországért felelős minisztere. A magyarság nevében Táborosi Mihály képviselőjelölt szólalt fel és azt hangsúlyozta, hogy a magyarság soraiban sokan vannak, akik lojálisak és támogatják a Népfront programját, de ez „nem elegendő, mert a magyarság nem uszályhordozója a Népfrontnak, hanem lényeges alkotórésze és lényeges alkotóeleme egyben a néphatóságoknak és az egész népfelszabadító mozgalomnak, ezért többet kell adnunk mint lojalitást: élharcosoknak kell lennünk.” Végül Lajčo Jaramazović a Vajdaság népeinek egységét és testvériségét hangsúlyozta, amely szerinte a felszólalásokban és a tömeggyűlésen is megnyilvánult.¹⁰⁰

A választásokat november 11-én tartották meg. Az alkotmányozó nemzetgyűlésről szóló törvény szerint a megválasztott testület hozza meg az ország új alkotmányát. A nemzetgyűlés két házból állt a szövetségi- és a népi parlamentből. A szövetségi parlamentbe minden 40 000 lakos küldött egy képviselőt az ország egész területéről. A népi parlamentbe Jugoszlávia minden föderális egysége 25 képviselőt küldött függetlenül az egység nagyságától vagy a lakosság számától, míg a Vajdaság 15, Koszovó és Metohia 10 képviselőt küldhetett.¹⁰¹ A választás gumigolyók segítségével történt. A képviselők megválasztásáról szóló törvény szerint oly módon, hogy a gumigolyót a választó a kezébe vette és minden urnába betette a kezét, majd mikor végigjárta az urnákat, a bizottság előtt megmutatta kezeit, hogy üresek és azt az egyik urnába tette.¹⁰² A gumigolyókra a nagyfokú írástudatlanság miatt volt szükség. A golyók azért készültek gumiból, hogy ne legyen halható a koppanásuk, amikor bedobják a

⁹⁷ Szalai József a szövetségi parlament szabadkai városi jelöltje volt. 1907-ben született Szabadkán. Lakatosnak tanult. 18 évesen kapcsolódott be a szabadkai szakszervezeti munkába. Munkatársa volt a *Híd* irodalmi folyóiratnak és a szabadkai munkások hetilapjának, a *Népszavának*. Vezetője volt a városi népbizottság gyáripari és iparügyi ügyosztályának és ebben a minőségben ő volt a felelős a város háború utáni újjáépítésének. Fel a választásokra. *Szabad Vajdaság*. 1945. november 9. 3. o.

⁹⁸ Szubotica felszabadulásának évfordulóját ünnepli. *Magyar Szó*. 1945. október 12. 2. o.

⁹⁹ Tömeges választói népgyűlések a szubotcai kerületben. *Magyar Szó*. 1945. október 23. 3. o.

¹⁰⁰ Többet kell adnunk, mint lojalitást: élharcosoknak kell lennünk a Népfrontban és az újjáépítésben. *Magyar Szó*. 1945. november 5. 2. o.

¹⁰¹ *Službeni List*. 597. o.

¹⁰² *Uo.* 605. o.

választók az urnába. A választásokat az ellenzéki pártok bojkottálták, amit a fennálló rendszer úgy magyarázott, hogy az ellenzék túlságosan gyenge. A választásokon azonban biztosítottak alternatívát. Ez volt az ún. névtelen urna. Ebbe azok adhatták le szavazatukat, akik nem kívánták a Népfrontot támogatni.¹⁰³ Országosan a választásokon a 8 383 455 választásra jogosult személyből 7 432 469-en szavaztak, ami 88,66%-os részvételt jelentett. A népfront listájára 6 725 047 szavaztak, azaz 90,48% míg a névtelen urnába 707 422-en, vagyis 9,52%. A legnagyobb arányban, 97%-ban Montenegróban szavaztak a Népfront listájára. A névtelen urnába legtöbben, 19,35% a Vajdaságban adták le szavazatukat és Szlovénia sem maradt le sokkal a maga 17,77%-ával.¹⁰⁴ A szabadkai eredményekről a körzeti Népfront iratai között egy keltezés nélküli részletes táblázatot találtam, amely megegyezik a *Magyar Szó* által november 13-án közölt hivatalos eredményekkel. A táblázat szerint a kerületben a 184 038 választóból 151 132-en szavaztak, ez 90,40%-os részvételt jelentett. Ebből 108 695-en (65%) szavaztak a Népfontra, a névtelen urnába 42 437-en (25%). A népi parlament tartományi listájára 96 233-an (63%) míg a névtelen urnába 54 702-en (31%).¹⁰⁵ Szabadka város részletes választási eredménye a körzeti Népfront táblázata alapján a következőképpen alakult (a mandátumot nyert képviselőket kiemelttem):

- Szabadka I. számú választókerülete: 25 158 szavazóból 21 117-en szavaztak (93,13%). Ebből a Népfontra 16 853-an (74,32%), a névtelen urnába 4264 (18,72%). A népi parlament tartományi listájára 16 042-en (70,75%), a névtelen urnába 5 032-en (22,18%). A szövetségi parlament jelöltjeire: **Grko Lulić** 10 894, Grko Prčić 5 959.
- Szabadka II. számú választókerülete: 27 537 szavazóból 23 701-en szavaztak (92,19%). Ebből a Népfontra 18 526-an (71,76%) a névtelen urnába 5 175 (20,04%). A népi parlament tartományi listájára 16 079-en (62,28%) a névtelen urnába 7 625-en (29,53%). A szövetségi parlament jelöltjeire: **Szalai József** 8623, Jakša Damjanov 4 529, Aleksandar Magarašević 5 374.
- Szabadka III. számú választókerülete: 23 441 szavazóból 18 626-en szavaztak (85,87%). Ebből a Népfontra 14 244-an (65,66%) a névtelen urnába 4 382 (20,20%).

¹⁰³ Molnár Tibor: *A titói Jugoszlávia első 10 éve a Tisza mentén*. 42. o.

¹⁰⁴ Tito listája a hivatalos jelentés alapján. *Magyar Szó*. 1945. november 25.

¹⁰⁵ A szabadkai körzet választási eredményeivel, mivel ott a magyar lakosság abszolút többségben volt, a magyar kormány is kiemelten foglalkozott. A Sajt Enikő könyvében magyar levéltári források alapján megállapította, hogy a magyar kormányhoz eljutó hírek szerint 20-40% között mozgott a névtelen urnába leadott szavazatok száma, de voltak hírek 80%-os arányról is. A 80%-os értesülés túlzó, de ha a Népfront táblázatának körzeti adatait megvizsgáljuk, különösen a választókerületekre lebontott adatokat, a kormány 20%-os becslése helytálló. A. Sajt Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. 364. o.

A népi parlament tartományi listájára 12 134-en (55,94%) a névtelen urnába 6 335-en (29,20%). A szövetségi parlament jelöltjeire: **Lajčo Jaramazović** 7 078, Mitar Miatov 4 075, Veco Dulić pedig 3 091-et.¹⁰⁶

A népi parlamentbe a Népfront listájáról egy szabadkai képviselő nyert mandátumot, Ivan Milanković a városi népbizottság elnöke. Erről November 20-ai keltezéssel küldött értesítést a Vajdasági Választási Bizottság a városi népbizottságnak.¹⁰⁷

Az általam átnézett levéltári dokumentumok között nem találtam a szabadkai választásokról szóló értékelést. Dr. Aleksandar Kasaš könyvéből azonban azt tudni lehet, hogy a vajdasági pártvezetés nem volt megelégedve a választási eredményekkel. Főleg a magyar kisebbség magatartásával voltak elégedetlenek, ugyanis a magyarlakta körzetekben volt igen magas a névtelen urnákba leadott szavazatok száma. A JKP-ban felerősödtek a magyarok iránti bizalmatlanság, de a párt nemzetek egyenjogúságáról szóló politikája végül nem változott.¹⁰⁸

A november 11-én megválasztott 344 szövetségi és 170 népparlamenti képviselő részvételével november 29-én Belgrádban a szövetségi parlament és népparlament megtartotta együttes alakuló ülését. Az ülésen közfelkiáltással elfogadták azt a határozatot, amely kimondta: *„Demokratikus Föderatív Jugoszláviát Népköztársasággá kiáltják ki és neve: Föderatív Jugoszláv Népköztársaság”*. A dokumentumot 46 képviselő hitelesítette aláírásával, köztük volt Ivan Milanković, szabadkai képviselő is.¹⁰⁹ Ugyanaznap Szabadkán, ahogy az egész országban, nagygyűlést szerveztek a köztársaság kikiáltásának alkalmából. A *Magyar Szó* tudósítása szerint a Szabadság térre *„egy csoport katona Tito őszirózsákkal feldíszített képét és egy nagy vörös csillagot hozott magával”*.¹¹⁰ A gyűlésen felszólalt Milan Martinović, a kerületi bizottság titkára. Beszédében kiemelte:

*„Népeink ma ünneplik a legnagyobb győzelmet a köztársaság kikiáltásának napját. Azt a napot, amelyért oly sok áldozatot hoztunk, és amelyért harcos népeink legjobb fiai áldozták fel életüket. Hősi halottaink már nyugodtan aludhatják örök álmukat.”*¹¹¹

Ezzel a titói rendszer kiépülésének folyamata Szabadka vonatkozásában szintén lezártnak tekinthető. Az alkotmányozás folyamatában a helyi hatalmi szerveknek nem volt feladatuk.

¹⁰⁶ IAS F: 222. II. 5. 40. o. – A választási eredmények megtalálhatóak még: Részletes vajdasági eredmények. *Magyar Szó*. 1945. november 13. 1. o.

¹⁰⁷ IAS II-3963/1945.

¹⁰⁸ Dr. Aleksandar Kasaš: *Mađari u Vojvodini 1941-1946*. 196. o.

¹⁰⁹ Éljen a Föderatív Jugoszláv Népköztársaság. *Magyar Szó*. 1945. november 30. 1. o.

¹¹⁰ Vajdaság népei lelkesedéssel köszöntik a népköztársaságot. *Magyar Szó*. 1945. december 1. 2. o.

¹¹¹ *Uo.*

5. Összegzés

Összefoglalva elmondható, hogy Szabadkán a titói rendszer testületei, a népfelszabadító bizottságok 1944 nyarán kezdtek kiépülni. A város felszabadulásakor ezek a testületek váltak az államot képviselő legitim szervekké. Lapkiadások formájában a propagandatevékenység is elkezdődött. Ez a folyamat a katonai közigazgatás bevezetésével megszakadt és a népfelszabadító bizottságok elsődleges jelentőségüket is elveszítették. Hatalmukat csak a katonai közigazgatás felszámolásakor 1945. február 15-én nyerték vissza. A körzeti népfelszabadító bizottság és a karhatalmi feladatok átvételével a népfelszabadító bizottságok kiépülésének folyamata is lezárult. A katonai közigazgatás megszűnte után a lakosság meggyőzése és a kommunista ideológia terjesztése vált a legfontosabb feladattá a népfelszabadító bizottságok és a JKP számára. A választások előtt erre a vetési munkálatok és az évfordulók kínáltak lehetőséget. Igazán a kampányidőszakban tudtak nagy propagandát kifejteni a lakosság felé. Szabadkán a választások ideje alatt számos tömegrendezvényt tartottak. A választások alatt ügyeltek a város nagyszámú magyar lakosságának meggyőzésére és mozgósítására, ami az is bizonyít, hogy minden rendezvényen volt szónok, aki magyar nyelven fordult a tömegekhez. A kifejtett propaganda azonban nem biztosította a párt által elvárt eredményeket. A JKP és a Népfront irataiból kitűnik, hogy mind a júliusi mind a novemberi választások eredményeivel nem voltak megelégedve. Főleg a novemberi választások eredményeinél (ahol volt egyfajta alternatíva a névtelen urnák képében) látjuk Szabadkán, hogynagy volt a rendszert elutasítók száma.

6. Felhasznált irodalom

Levéltári források

Istorijski Arhiv Subotica

F. 068 Gradski narodni odbor - Subotica (1944-1955); 1944-1958

F. 070 Okružni narodni odbor - Subotica (1945-1946); 1944-1948

F. 221 Okružni komitet KPJ - Subotica (1945-1946); 1945-1946

F. 222 Okružni odbor narodnog fronta - Subotica (1945-1946); 1945-1946

Napilapok

Szabad Vajdaság (1945. január-szeptember)

Magyar Szó (1945. október-december)

Službeni List Demokratske Federativne Jugoslavije. Registar za 1945 godine od 1 februara do juna 1945. Stampa Državne Stamparije – Beograd.

Službeni List Demokratske Federativne Jugoslavije. Registar za 1945 godine od 1 jula do 31 decembra 1945. Stampa Državne Stamparije – Beograd.

Forrásközlések

Az AVNOJ második ülése: dokumentumok. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1974.

Branko Petranović – Momčilo Zečević: Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata. Izdavačka Radna Organizacija. Beograd. 1988.

Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945-1949) I. Szerk.: Mezei Géza. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

Molnár Tibor: A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945/Odabreni spisi Komande grada Senta 1944-1945. Csongrád Megyei Levéltár – Zentai Történelmi levéltár, Szeged- Zenta, 2011.

Monográfiák

A. Sajti Enikő: Délvidék 1944-1944. A magyar kormányok délszláv politikája. Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1987.

A. Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947. Napvilág kiadó, Budapest, 2004.

A. Sajti Enikő – Juhász József – Molnár Tibor: A Titoi rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945-1955)/ Konszolidacija Titovog rezsima na Potiszu (1945-1955). Csongrád Megyei Levéltár – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Zentai Történelmi Levéltár, Zenta –Szeged, 2013.

Ante Vojnić-Purčar: Oslobođenje Subotice, Hrvatske Riječi, Subotica, 1945.

Baki Ferenc - Vébel Lajos: A Petőfi brigád. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1968.

Cseres Tibor: Vérbosszú Bácskában. Magvető Kiadó, Budapest, 1991.

Dimitrije Boarov: Vajdaság politikai története. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012.

Dr. Aleksandar Kasaš: Mađari u Vojvodini 1941-1946. Filozofski fakultet, Novi Sad, 1996

Dr. Mészáros Zoltán: A Petőfi-zászlóalj és – brigád története. Parancstól parancsig. Pannónia Nyomda Kft, Budapest, 2014.

John R. Lampe: Yugoslavia as History. Twicet here was a country. Cambridge University Press, 1996.

Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Aula Kiadó, Budapest, 1999.

Kalapis Zoltán: A Magyar Szó fél évszázada. Magyar Szó, Újvidék. 1994.

Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó (1919-1945). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979.

- Matuska Márton: A megtorlás napjai. Montázs Könyvkiadó, Budapest, é.n.
- Memento 70. Szabadka gyásznapi 1944-2014. Szerk.: Dr. Bogner István. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány, Budapest-Szabadka. 2014.
- Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva. Délvidéki Magyar fátum 1944-45. I. Bácska. Hatodik Síp Alapítvány. Budapest, 1995.
- Mészáros Zoltán: A korai titóizmus propagandája. Életjel, Szabadka, 2008.
- Mirko Grlica - Dr. Hegedűs Antal – Milan Dubajić – Lazar Merковиć: Imenik žrtava drugog svetskog rata na području subotičke opštine/Szabadka község II. világháborús áldozatainak névsora. Grafoprodukt, Szabadka, 2000.
- Petkovics Kálmán: Áprilistól novemberig (Dokumentumriport). Életjel miniatűrök 24., Szabadka, 1973.
- Polonyi Péter - A. Sajti Enikő: Mao-Tito. Pannonica Kiadó, Budapest. 2000.
- Réti György: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó, Budapest, 2000.
- Tony Judt: A háború után 1. Európa története 1945 óta. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- Zoran Janjetović: Nemci u Vojvodini. INIS. Beograd, 2009.

Kronológiák

- Vékás János: Magyarok a Vajdaságban 1944-1954. Kronológia. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2011.

Tanulmányok, cikkek

- Dr. Mészáros Zoltán. A Petőfi brigád – A magyar becsület jelképe a titóizmusban. Bácsország 2010/2. 64-69. o.
- Dr. Mészáros Zoltán: A titóizmus korszakolásának kísérlete. Bácsország 2010/2. 2-8.

Kiss Vilmos: „Felszabadulástól- felszabadulásig”. Szabadka története 1941-1944. Bácsország 2004./ VII.-IX. 4-23.

Tóth Ágnes: Személyes sors és sorsközösség egy sváb parasztasszony naplójából (1944-1947) In.: Egyén és közösség (Tanulmányok). Szerk.: Bárdi Nándor, Tóth Ágnes. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012.

Visszaemlékezések

Silák Mária: Emlékeim. Szép és szomorú Szabadkám. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45. Budapest, 2012.